

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Dagmar Belušková
Marián Mišík

Kapitoly zo slohu

2014

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesijný a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

Kapitoly zo slohu

Dagmar BELUŠKOVÁ

Marián MIŠÍK

Bratislava 2014

OBSAH

Úvod	5
1 Jazykový štýl a slohový postup	8
1.1 Základná štylistická terminológia v odbornej literatúre	8
1.2 Hybridizácia jazykových štýlov slohových postupov	10
1.3 Ukážky z cvičení na jazykové štýly a slohové postupy	11
2 Beletrizovaný životopis	15
2.1 Úvod beletrizovaného životopisu	16
2.2 Príklady na úvod k beletrizovanému životopisu	17
2.3 Jadro beletrizovaného životopisu	20
2.3.1 Príklady osnovy beletrizovaného životopisu	21
2.4 Jazyk a štylizácia beletrizovaného životopisu	22
2.5 Záver beletrizovaného životopisu	23
3 Charakteristika	24
3.1 Tvorba textu charakteristiky	32
4 Úvaha	35
4.1 Ukážky z beletrie	36
4.2 Tvorba textu úvahy	39
Záver	41
Zoznam bibliografických odkazov	43

Úvod

Slohová výchova je veľmi dôležitou súčasťou vyučovania predmetu slovenský jazyk a literatúra na základných a stredných školách. Vo vzťahu k škole a praxi patrí pravdepodobne medzi najdôležitejšie a určite aj najnáročnejšie časti tohto povinného vyučovacieho predmetu.

V dnešnej postmodernej dobe sa stále viac presviedčame, že štylistické schopnosti nielen mladej generácie, ale aj dospelej populácie sú z roka na rok na nižšej úrovni. Určite k tomu prispieva hektickosť dnešnej doby a z nej vyplývajúca ekonomizácia vyjadrovania.

Takmer na všetkých vyučovacích hodinách sa postupne upúšťa od ústneho skúšania, ale aj od dlhších písomných prác. Okrem toho sme svedkami, že napriek proklamovanej redukcii učebných osnov sa rozsah učiva z roka na rok zväčšuje a faktografického materiálu pribúda. Je to paradox dnešnej doby. Poznatky vo všetkých vedeckých disciplínach sa z roka na rok rozširujú, ale vzdelávacie inštitúcie musia držať krok s pokrokom vedy a techniky. Z ekonomických dôvodov je preto výhodnejšie na všetkých typoch škôl uprednostňovať testovú formu skúšania, ktorá má určite význam z hľadiska preverenia väčšieho množstva vedomostí i praktických skúseností, no na druhej strane potláča možnosti divergentnejšieho vyjadrovania sa a prezentovania myšlienok v súvislých odpovediach. V nemalej miere k tomu prispieva aj elektronizácia, bez ktorej si dnešnú dobu už nevieme ani predstaviť.

Dôležitým atribútom súčasnosti je aj pragmatickosť, ktorá sa premieta do všetkých sfér spoločnosti. Je spojená s cieľom zarobiť čo najviac peňazí v čo najkratšom čase. Pragmatizmus ako filozofický smer vznikol v USA, a preto nesie typické črty americkej spoločnosti – robiť to, čo prináša úžitok.

Preto sa mnohí prestávajú zaoberať metafyzickými vecami a na druhej strane aj umením a umeleckou tvorbou, lebo na ich rozvoj nie je čas ani peniaze. Preto sa takmer zo všetkých sfér života vytráca poézia a jej vyjadrovacie schopnosti. Vytráca sa akákoľvek metafora. A to aj z umenia.

Texty populárnych piesní sú myšlienково čoraz jednoduchšie a hlavne bez trópov a figúr. A čo je najsmutnejšie, klesá kultúra slova vo všetkých médiách – v elektronických aj v printových.

To všetko sa priamo úmerne premieta aj do školskej praxe. Čítanie beletrie s vyššou umeleckou hodnotou sa stáva pre mnohých žiakov príťažou. Mnohí učitelia sa snažia nájsť východisko v čítaní tzv. súčasnej beletrie. Je však skutočne ťažké povedať, či diela mnohých súčasných prozaikov sú vôbec beletristickými dielami, alebo sú iba realistickou kópiou života.

Literatúra je určite odrazom života. A aký je život, taká je literatúra. Preto sa naše kníhkupectvá hemžia dielami, ktoré by možno literárni kritici na začiatku 20. storočia nazvali brakom. Ale svet sa vyvíja. Objektívnejšie hodnotenie doby prichádza až ex post. V literatúre je to niekedy aj polstoročie.

Mnohých čitateľov fascinuje expresívny jazyk, ktorý preniká aj tam, kde by sme si to pred niekoľkými rokmi asi ťažko vedeli predstaviť. Pejoratívami a vulgarizmami sa to len tak hemží vo všetkých médiách, ale aj v mnohých tzv. beletristických dielach.

Preto sa mnohí učitelia zamýšľajú nad tým, ako učiť sloh a ako rozvíjať stylistické schopnosti žiakov. V školách sme svedkami toho, že klesá počet príspevkov do rôznych stylistických súťaží. A pokiaľ sa aj objavia, mnohé dosahujú veľmi nízku obsahovú a stylistickú úroveň.

Riaditelia síce tlačia svojich učiteľov do aktívnej účasti na týchto súťažiach, ale niekedy skutočne nie je z čoho vyberať. Často sú aj mnohé témy na míle vzdialené od skutočného záujmu žiakov, ba dokonca aj od skutočného života. Podobná situácia je aj v rôznych recitačných súťažiach. Žiaci, ktorí sa zúčastňujú okresných kôl len z povinnosti, nevedia vôbec, čo je to recitácia. A veľkej chyby sa dopúšťajú aj vysoké školy, ktoré pripravujú učiteľov slovenského jazyka a literatúry pre základné a stredné školy.

Vysokoškolskí študenti sa počas štúdia takmer vôbec nestretnú s didaktikou recitácie, štylistiky a s návodmi, ako priviesť žiakov k umeniu. Vysoké školy iba zaplavujú študentov neúmerným množstvom informácií, ktoré v školskej praxi nikdy nebudú potrebovať a zabudnú ich hneď po štátnych záverečných skúškach.

Azda najväčším nedostatkom v rámci vyučovania slohu je nedostatok učebníc s ukázkami slohových útvarov. Tie, ktoré používajú žiaci základných škôl, sú na pomerne dobrej úrovni, ale aj tak chýbajú texty ukážok, ktoré potrebujeme viac ako teoretické poznatky o slohu. Určite aj tie sú potrebné, ale v praxi by pomohli konkrétne texty. Na stredných školách je však situácia oveľa horšia. Ukážky si musia učitelia zabezpečiť sami a tu by mala nastať zásadná zmena.

1| Jazykový štýl a slohový postup

Takmer všetci vyučujúci predmetu slovenský jazyk a literatúra sa vo svojej pedagogickej praxi stretávajú s problematikou zamieňania si termínov jazykový štýl, slohový postup a slohový útvar. Nie je zriedkavosťou, že podobné omyly sa vyskytujú aj u študentov maturitného ročníka na stredných školách. Učebnice pre základné a stredné školy ponúkajú vysvetlenie týchto pojmov, ale venuje sa im len niekoľko úvodných hodín v tematických celkoch slohu. Potom nastáva obdobie, keď žiaci na túto terminológiu zabudnú a začnú si termíny mýliť. Preto je nevyhnutné venovať sa problematike permanentne počas celého štúdia, a to aj na literárnej zložke predmetu.

Najlepším spôsobom je dávať otázky z tohto učiva do každého testu alebo písomnej práce počas celého školského roka. Ebbinghausova krivka učenia a zabúdania totiž funguje a je celkom prirodzené, že na učivo, ktoré sa neopakuje, žiaci prirodzene zabudnú. Ide pritom o učivo, z ktorého sa objavujú otázky v testoch pre žiakov 9. ročníka základných škôl, ale hlavne v testoch externej formy písomnej maturitnej skúšky.

Preto je potrebné problematike venovať pozornosť, ale hlavne precvičovať učivo permanentne na praktických ukážkach.

1.1| Základná štylistická terminológia v odbornej literatúre

Problematike jazykových štýlov, slohových postupov a slohových útvarov sa venovalo veľké množstvo jazykovedcov doma i v zahraničí. Na Slovensku to boli napríklad E. Pauliny, J. Kraus a najmä J. Mistrík. Súčasné školské učebnice vychádzajú najmä z poznatkov jazykovedca Jozefa Mistríka.

Mistrík (1989, s. 30) definuje jazykový štýl „ako spôsob prejavu, ktorý vzniká cieľavedomým výberom, zákonitým usporiadaním a využitím jazykových a mimojazykových prostriedkov so zreteľom na tematiku, situáciu, funkciu, autorov zámer a na obsahové zložky prejavu“.

V bežnej praxi to znamená, že z našej aktívnej alebo aj pasívnej slovnej zásoby vyberáme vhodné slová a konektory, aby náš jazykový prejav dosiahol čo najvyššiu úroveň. V školskej praxi sa pedagógovia snažia vštepiť žiakom, že jazykových štýlov je šesť a slohové postupy štyri. Ale ani takáto „pomôcka“ v praxi nezaberá. Treba dôsledne vysvetliť pojem štylizovanie.

Umelec vyberá zo svojej slovnej zásoby termíny z umeleckej tvorby, architekt z oblasti architektúry (portál, klenba, kupola, rímsa, balustráda...), básnik z oblasti literárnej teórie (metafora, oxymoron, epiteton, anafora...), botanik z oblasti botaniky (list, koreň, fotosyntéza, nahosemenné rastliny...), novinár z oblasti žurnalistiky (fejton, reportáž, komuniké...). Študenti využívajú počas prestávky slang a dialektizmy.

Pri príprave slávnostného prejavu alebo agitačného prejavu vyberáme z našej slovnej zásoby výrazové prostriedky z rôznych štýlov, samozrejme, rečnícky štýl má svoje osobitosti. Jednoducho štylizovať znamená vyberať.

A čo znamená termín slohový postup? Podľa Mistríka (1989, s. 341) je slohový postup „iba spôsob, postup skladania textu“.

Jednoducho usporadúvame svoje myšlienky, na výstavbu ktorých sme vybrali z nášho jazykového „inventára“ „stavebný materiál“ vo forme slov. Buď má náš postup formu rozprávania, pri ktorom chronologicky usporadúvame naše myšlienky vyjadrené vybranými lexikálnymi prostriedkami (rozprávací slohový postup), alebo sme sa rozhodli podľa nejakého vlastného plánu opísať nejakú osobu, predmet alebo vec (opisný slohový postup). Niekedy nám stačí iba stručne informovať (informačný slohový postup), inokedy sa venujeme aj kauzálnym vzťahom medzi javmi, a tak vykladáme alebo uvažujeme. Niekedy sa snažíme dodržiavať objektívny pohľad na vec, a preto presne citujeme a odvolávame sa na zdroje (výkladový slohový postup), inokedy vyjadrujeme subjektívny postoj k problematike a skôr parafrázujeme a hodnotíme vec z vlastného pohľadu (úvahový slohový postup).

Pri posledných dvoch slohových postupoch musíme žiakom vysvetliť, že podstata oboch je rovnaká a rozdielom je iba subjektívny alebo objektívny prístup autora. Posledným základným termínom štylistickej terminológie v školskom prostredí je slohový útvar. Slohový útvar (komunikát) je podľa Mistrika „už hotová, ucelená, obsahovo a formálne uzavretá textová jednotka“. Znamená to, že je to výsledok dvoch našich činností počas tvorby textu práce. Tou prvou činnosťou je štylizácia (výber jazykových prostriedkov) a tou druhou usporadúvanie našich myšlienok do súvislého textu podľa nejakého postupu. Výsledkom našej práce je text. Ak využívame prvky umeleckého jazykového štýlu a opisujeme napríklad zimnú krajinu, vytvorili sme umelecký opis. Ak sme uvažovali o význame reformácie pre náboženský život v 16. storočí, zaujali sme k problematike vlastné stanovisko (napr. ako rímsky katolík odmietavé alebo ako protestant súhlasné), a pritom sme využívali odborné výrazy z religionistiky, histórie a filozofie; výsledkom našej práce bude esej.

1.2| Hybridizácia jazykových štýlov slohových postupov

Jazykové štýly a slohové postupy sa v beletrii, ale aj v odbornej literatúre iba zriedka vyskytujú v čistej podobe. V textoch beletristického charakteru sa striedajú viaceré slohové postupy, najmä rozprávací, opisný, ale aj výkladový. Informačný slohový postup sa v beletrii vyskytuje zriedka. Dominantným slohovým postupom v umeleckej próze, ale aj v dráme či veršovanej epike je jednoznačne rozprávací slohový postup.

Ak by sme analyzovali napríklad Hviezdoslavovu skladbu *Hájnikova žena*, našli by sme v nej prvky všetkých troch slohových postupov. Kostrou skladby je rozprávací slohový postup (príbeh manželov Miška a Hanky, ich konflikt s pánom Artušom).

Celá skladba je vybudovaná podľa Aristotelovho oblúka a má všetky znaky rozprávacieho slohového postupu. Dej je však výrazne retardovaný opismi hornooravskej prírody pod Babou horou. Sú tu veľmi pekné opisy hájovne, ale aj kaštieľa. Text skladby je prerušovaný veľmi peknými reflexiami o konflikte sveta chalúp a kaštieľov. Chýba nám už len informačný slohový postup.

Ten by sme však našli v modernej próze, kde by sme objavili inzeráty, správy, oznámenia, žiadosti a pod., napríklad v Mitanových poviedkach.

Aj odborná literatúra hovorí o tom, že hybridizácia jazykových štýlov slohových postupov je oveľa častejšia, ako je výskyt jazykových štýlov a slohových postupov v čistej podobe.

„Slohový postup je kategória, ktorá sa v konkrétnych jazykových prejavoch obyčajne nevyskytuje sama a v čistej podobe. Napríklad v jednom a tom istom rozprávaní sa rozprávací postup strieda alebo mieša s opisným postupom, opisný postup sa mieša s výkladovým postupom alebo aj výkladový postup s informačným postupom atď.“ (Mistrík, 1989, s. 341). Hybridizácia jazykových štýlov slohových postupov je pomerne častým javom aj v odbornej literatúre, kde sa vedľa dominantného výkladového slohového postupu objavujú prvky opisného a informačného slohového postupu.

1.3| Ukážky z cvičení na jazykové štýly a slohové postupy

Cvičenie č. 1

Určte jazykové štýly nasledujúcich ukážok a vypíšte ich lexikálne zvláštnosti!

1. Znie do tmy dumná škála uspávanky, vlasová struna odmeriava čas. To mlčky kvapká do skúmavky, strážená okom spod šedivých rias.
2. No, a teraz si predstav, že sa dovalili.
 - Kto?
 - Béčkari!
 - Vážne?
 - A potom...
 - Ani sa nepýtaj!
3. Dostavte sa pred posudkovú komisiu sociálneho zabezpečenia dňa 14. júla 2013 o 9:30. Vašu prípadnú neúčasť treba oznámiť vopred.

4. Milí spolužiaci,
sedíme tu všetci pospolu, svorne, bez trémy a strachu. Je to už naše posledné posedenie. Odchádzame z nášho druhého domova – z našej milej základnej školy. Opúšťame našu školu ako vtáčatá svoje hniezdo, do ktorého sa už nikdy nevrátia.
5. Experimentálne sa dokázalo, že transplantácia srdca bude v budúcnosti reálnym spôsobom liečenia. Diagnostikovanie chorôb srdca a ciev má však v medicínskej praxi ešte výrazné trhliny.

Cvičenie č. 2

Nájdite v ukážke všetky znaky náučného jazykového štýlu. Aké slohové postupy využil autor v ukážke?

Zapol obrazovku a nastavil potrebné hodnoty. Na zamatovej vesmírnej opone sa vynímala belavá guľa, pozostávajúca očividne z mnohých skoncentrovaných uzlov z rozžeraveného plynu. Hoci z takejto vzdialenosti sa nedal pozorovať nijaký pohyb, bolo jasné, že sa obrovskou rýchlosťou rozpína.

V jej strede sa nachádzala jagavá svetelná škvrna – drobná biela hviezda, na ktorú sa teraz premenilo Slnko.

„Zrejme si neuvedomuješ, aké rozmery má tá guľa,“ povedal Alveron. „Pozri sa sem!“

Zväčšil obraz, takže bolo vidieť iba centrálnu časť Novy.

„To sú dve najväčšie obežnice sústavy. Zatiaľ si dokázali uchovať akú-takú existenciu. A od Slnka sú vzdialené stovky miliónov kilometrov. Nova sa stále rozpína – pritom však už dosiahla dvakrát väčší rozmer ako celá Slnečná sústava.“ Rugon zostal chvíľu ticho.

„Možno máš pravdu,“ pripustil váhavo. Moju prvú teóriu si vyvrátil. Ale celkom spokojný nie som.“

Arthur Charles Clarke: Záchranná akcia

Cvičenie č. 3

V nasledujúcich ukážkach určte ich:

a) jazykový štýl,

b) slohový postup.

1. Prečo sa láska mení na upíra? Láska je hmla, vzdych ju odveje. Láska je v oku iskra nádeje, ale aj more slz – tak čo ešte chceš? Láska je múdre šialenstvo, je z bied pomáhajúci liek i prudký jed.
2. Prvú medailu na 10. zimných paraolympijských hrách vo Vancouvri získal v nedeľu 14. marca pre Slovensko zrakovo postihnutý slalomár Jakub Krako. Devätnásťročný slalomár zo Žiliny, ktorý žije a trénuje v Prievidzi, zdolal fantastickým výkonom zjazdovku v Greekside.
3. Nebolo krajšieho mládenca v celom okolí. Tvár jeho nebola celkom označená východnými ťahmi, ktorých tvrdosť bola mládeneckou neurčitostou, ale aj s útlostou pomiešaná. Jeho oči čierne iskrili tajomne a ich ako krištáľ čisté bielko sa často zatemňovalo nábehom krvi.
4. Tis obyčajný je dvojdomý strom, vysoký do 30 metrov. Kmeň má väčšinou hrubý, nízky, pokrytý hnedočervenou kôrou na mladých vetvách a popraskanou sivohnedou na starých vetvách. Kmeň sa začína vetviť nízko nad zemou a vetvy sú väčšinou rozložené takmer vodorovne.
5. Černok zas zdvihol jeho meč, zložil ho dovedna so svojím a oba zlomil, ako prútik zo suchého stromu, na kolene. Potom, odstrčiac nabok Osmana, vyskočil i s ňou ako s pierkom na koňa i letel raňajším vetrom cestou k Myjave...
6. Pusté je pole Nitrianskej stolice. Vrškom opadávajú ich ozdoby, koruny zelených stromov, i ako suchotník, keď mu svieca života dohára, obledli, ožltli a pobozkané svojím falošným priateľom, tichým vetrom, čo ich celé leto vábil...

7. Ginko dvojlaločné je strom dorastajúci do výšky 40 metrov. Korunu má kužeľovitú, u samčích jedincov býva štíhlejšia, u samičích košatejšia. Kôru má hladkú, sivú. Listy má dlhé až osem centimetrov. Hodnoverné správy o ňom nachádzame v čínskych rukopisoch.
8. Vo veku 81 rokov zomrel v Saudskej Arábii veľký šejk káhirskej univerzity Al-Azhar Mohamed Sayed Tantawi. Stalo sa tak po srdcovej príhode vo chvíli, keď vystupoval po schodoch do lietadla, aby sa vrátil do Egypta. V roku 1986 bol vymenovaný za veľkého muftiho Egypta.
9. Kam až siahajú začiatky organa? Slúžil do svojho vzniku kresťanskej bohoslužbe? Za predchodcu organa považujeme starý grécky nástroj aulos. Hydraulos (vodný aulos) je prvý skutočný organ. Zostrojil ho okolo roku 246 pred Kristom grécky mechanik a vynálezca Ktesibios.
10. Alah dal kvetom miesto kráľa vládkyňu – snehobielu kráľovnú s veľmi ostrými trňmi, aby ju ochraňovali. Keď slávik uvidel spanilú kráľovnú, bol taký uchvátený jej pôvabom, že si ju pritisol k hrudi. Ostne ostré ako nože sa mu zabodli do srdca, červená krv orosila okvetné lístky.

2| Beletrizovaný životopis

Presná charakteristika beletrizovaného životopisu neexistuje. V prípade tohto slohového útvaru ide o typický príklad hybridizácie slohových postupov i jazykových štýlov. Čo sa týka jazykových štýlov, už z názvu útvaru vyplýva, že dominantným jazykovým štýlom by mal byť umelecký jazykový štýl, prostredníctvom ktorého by sa mal dosiahnuť čo najvyšší stupeň beletrizácie štýlu. Na druhej strane však nemôžeme v školskom prostredí očakávať taký vysoký stupeň beletrizácie štýlu, ako to bolo napr. v prózach Gustáva Kazi-míra Zechentera Laskomerského a iných slovenských prozaikov. To môžu iba skutoční majstri pera a dôvtipu.

Na druhej strane treba pripomenúť aj fakt, že na napísanie skutočného beletrizovaného životopisu nestačí čas, ktorý má žiak počas vyučovacej hodiny alebo počas tvorby textu písomnej časti internej maturitnej skúšky. Určite nemožno negatívne hodnotiť ani prvky hovorového štýlu v tomto slohovom útvare.

Hovorový jazykový štýl by však nemal prevládať, ale iba dopĺňať dominantný umelecký jazykový štýl. Prvky náučného a administratívneho štýlu by sme však mali marginalizovať, pretože ich časté používanie v tomto slohovom útvare by bolo kontraproduktívne a prácu by posunulo do inej roviny, prípadne by to mohlo spôsobiť odklon od požadovaného slohového útvaru (administratívny životopis, charakteristika, výklad...).

Počas tvorby textu beletrizovaného životopisu by sme sa mali jednoznačne vyhýbať presným číslam, dátumom a iným údajom, ktoré by mohli posúvať text do polohy administratívneho životopisu. Cieľom beletrizovaného životopisu nie je presnosť informácií, ale umeleckejší pohľad na osobu s výraznejšími prvkami estetizácie. V takomto útvare je niekedy dôležitejšie to, čo by sme v administratívnom životopise úplne ignorovali alebo marginalizovali. Nie je

dôležité to, kedy sa kto presne narodil, ale dôležitejší je jeho veselý príchod na svet s využitím prvkov metafor a alegórie. Kompozícia beletrizovaného životopisu by mala byť prehľadná. Podľa kritérií na hodnotenie tohto slohového útvaru by mal beletrizovaný životopis obsahovať päť dôležitých faktov zo života človeka.

Samozrejme by bolo optimálne rámcovať takýto životopis úvodom a záverom, ktoré by poskytli akýsi vstupný pohľad a celkové záverečné zhodnotenie života opisovanej osoby.

2.1| Úvod beletrizovaného životopisu

Úvod beletrizovaného životopisu by mal priblížiť, koho a prečo budeme v práci opisovať, a mal by stručne priblížiť príchod opisovanej osoby na svet, prípadne jej stretnutie s nami. V tejto časti by sme sa mali jednoznačne vyhýbať presným dátumom, je to jednoznačne irelevantné. Namiesto presných dátumov môžeme využiť výrazové prostriedky z rôznych horoskopov, ktoré môžeme nájsť v časopisoch, knihách, ale najmä na internete. Bolo by vhodné upozorniť žiakov na túto možnosť. Určite je to veľmi zaujímavá práca, pretože súčasná doba rôznymi astrologickými vysvetleniami a horoskopmi presycuje viac, ako je to zdravé. Pre mnohých to bude viac zábava ako práca.

Povahové vlastnosti ľudí narodených v jednotlivých znameniach zverokruhu sú stále stredobodom záujmu mnohých ľudí a pozornosť im venuje aj mladá generácia. Okrem toho je tu možnosť inšpirovať sa aj indiánskymi, čínskymi či keltskými horoskopmi. V každom prípade však treba žiakom povedať, že tu nejde o vedecké poznatky, ktoré by boli verifikované. Ale o to predsa v beletrizovanom životopise určite nejde.

Iným spôsobom, ako začať beletrizovaný životopis, je využitie udalostí v roku (možno aj v presný deň), v ktorom sa opisovaná osoba narodila. V tomto prípade ide o relevantnejší úvod v porovnaní s úvodom s využitím astrologických prvkov a horoskopov. Vyučujúci môže dať žiakom domácu úlohu, aby si na internete v historickom kalendári našli dôležité historické udalosti, ktoré sa odohrali v roku (prípadne v mesiaci alebo dni), v ktorom sa narodili.

Môže ísť o udalosti politické, kultúrne, ekonomické alebo športové (olympiády). V tomto prípade sa môžu jednoznačne odzrkadliť záujmy autora práce, pretože zrejme bude uprednostňovať udalosti, ktoré sú bližšie jeho záujmom. Môže to byť aj založenie nejakej hudobnej skupiny, ktorej hity počúvali jeho rodičia. Práve teraz je doba, keď sa hity mnohých hudobných skupín z deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia vracajú a stávajú modernými. Športovci si určite spomenú na olympiádu alebo majstrovstvá v ľadovom hokeji, keď naša reprezentácia získavala najvyššie ocenenia. Žiaci, ktorých zaujíma história, naopak siahnu po udalostiach z politického vývoja našej krajiny alebo zahraničia. A tu možno povedať, že takmer každý rok sa niečo dôležité stalo.

2.2| Príklady na úvod k beletrizovanému životopisu

Dobrou metódou, ako začať beletrizovaný životopis, sú horoskopy. Môžu poslúžiť ako inšpirácia k napísaniu pútavého beletrizovaného životopisu. Aj keď je astrológia vyslovene nevedecká a mnohí patria k jej zarytým odporcom, treba povedať, že na druhej strane poskytuje priestor na väčšiu beletrizáciu jazyka a štýlu. A o to predsa v beletrizovanom životopise ide.

Faktografickosť a prílišná hodnovernosť údajov patria skôr do administratívneho jazykového štýlu.

Ako postupovať pri tvorbe textu beletrizovaného životopisu? V prvom rade sa netreba vyhovárať na nedostatok času a preplnenosť učebných osnov. V súčasnosti je jazyková zložka predmetu slovenský jazyk a literatúra posilnená na úkor literárnej zložky a súčasne sú učitelia slovenského jazyka a literatúry odbremenení od obrovského množstva faktografie. Stačí učiť to, čo je v cieľových požiadavkách, a nie za každú cenu učivo podľa vlastnej vôle rozširovať.

Stačí, ak jednu hodinu venujeme textom z astrológie, ktorými sú naše printové a elektronické médiá preplnené. Výberu musíme venovať nejaký čas a vybrať iba také ukážky, ktoré sú zaujímavé vyšším stupňom beletrizácie jazyka a štýlu. Pre žiakov bude takáto hodina zaujímavejšia a pútavejšia, akoby sme

ich mali zahľcovať literárnou alebo gramatickou faktografiou (hoci aj tá je potrebná, ale nie v takom rozsahu, v akom sa jej mnohí učitelia venujú).

Najprv budeme so žiakmi hľadať prvky beletrizácie a pýtať sa ich, v čom spočíva zvláštnosť uvedených prostriedkov. Potom im môžeme dať cvičenia, v ktorých uvedené beletrizujúce prvky použijú v inom kontexte.

Druhú časť môžeme venovať historickým udalostiam, ktoré sa v príslušnom roku stali. Žiaci si môžu pripraviť krátke referáty, v ktorých priblížia významné udalosti z roku, v ktorom sa narodili. Ostatní si môžu zaznamenávať dôležité udalosti do zošitov a zhromažďovať potrebný materiál pre svoju prácu. Ak nám to priestory školy a hlavne rozvrh umožnia, môžeme takúto hodinu realizovať v učebniach informatiky alebo IKT, kde žiaci môžu bezprostredne pracovať s kalendárom historických udalostí a s horoskopmi na internetových stránkach. Získajú tak materiál, ktorý využijú pri budovaní textu práce.

Dôležitou časťou práce je aj hľadanie adekvátnych jazykových konektorov. Hovorí sa, že niekedy aj kvalitný materiál dokáže znehodnotiť nesprávne spracovaná malta. A práve tou „maltou“ pri štýlotvornom procese sú jazykové konektory. Treba upozorniť žiakov na rozmanitosť spojok a častíc, ktoré môžu využiť. Najlepším príkladom sú ukážky. Bez dobrých ukážok sa sloh nedá vyučovať.

Nasledujúce dvojice ukážok sú príkladmi toho, ako môže text horoskopu inšpirovať tvorbu textu úvodu beletrizovaného životopisu. Ide pochopiteľne o inšpiráciu. Viac sa cení originálny prístup žiaka k téme. Bohužiaľ, v dnešnej dobe sa s originálnymi prístupmi stretávame stále menej, preto má inšpirácia ukážkami dôležitý význam pri vyučovaní slohu.

Strelec vysíela lúč riskantného hráča, ktorý položí všetko na jeden bod a ponechá Fortúne ďalšie rozhodnutie. V lúčoch je zaliata česťnosť, pocit zodpovednosti, isté vystupovanie a vážnosť. Strelec verí, že jeho šíp vždy trafí cieľ, nedá sa ľahko sklamať a znechutiť, ak zapichne vedľa. Je náchylný na pohodlie, má zmysel pre radosť každodenného života, žije si často na veľkej nohe. Slabých chráni,

ukazuje im cestu dobromyselne, vlúdne a nevtieravo poučuje. Narodení v tejto časti zodiaku majú vyvinutý zmysel pre spravodlivý poriadok a hranicu osobného a verejného záujmu, krivdu chcú vždy naprávať.

(Aklič, 1991, s. 111)

Narodil som sa v znamení Strelca, v ktorom doznievajú posledné dozvuky jesene a všade okolo cítiť blížiaci sa príchod zimy. Do vienka som dostal takmer všetky dary, ktoré podľa horoskopov dostávajú všetci tí, ktorí sú narodení v tejto časti zodiaku. Mojou typickou vlastnosťou je riskovanie. Osud ale nie vždy stojí na mojej strane, a tak túto vlastnosť musí korigovať moja zodpovednosť. V tom je tajomstvo môjho úspechu. Preto si verím, lebo nie vždy sa dá viere v šťastie dôverovať. Preto sa zdám mnohým svojský. Opatrnosť mi však v mojom živote vždy prinášala ovocie úspechu.

Svetlo Škorpióna, súhvezdia vlastnej a cudzej bolesti, rozhoduje v období od 24. októbra do 22. novembra. Znak pevný, zmiešaný s charakterom Marsu, svojho regenta. Stretli sa voda – cit a oheň – vášeň, protikladné elementy, vždy dynamické. Ide o ľudí včera svetáckych, dnes asketických, včera rúhajúcich sa, dnes ochotných zomrieť za tú istú myšlienku. Má v sebe kus diabolskej a kus božskej náтуры, neustálu rozorvanosť s častým únikom do úzadia, pod prísnu sebakontrolou. Priťahuje ho všetko nadpozemské, tajomné a záhadné.

(Aklič, 1991, s. 110)

Narodil sa vo chvíli, keď ohnivé slnko súhvezdia Škorpión zasahuje našu planétu a osudy tých, ktorí sa v tej chvíli narodí. V jeho povahe možno vidieť samé protiklady, ktoré ovplyvňujú jeho búrlivácku povahu. Ak včera za niečo bojoval, na druhý deň je schopný to poprieť. Podľa horoskopov je to človek, ktorý má v sebe kus diabolskej a kus božskej náтуры. Priťahuje ho všetko nadpozemské, tajomné a záhadné. Svedčí to najmä o tom, že sa už od študentských čias intenzívne zaoberal ezoterikou a mágiou. Preto ho mnohí vnímali ako podivína a najradšej sa od neho držali bokom. To ho iritovalo, a preto sa stal samotár a individualista.

Ukážka je zase príkladom, ako možno pospájať v texte rôzne historické udalosti a pokúsiť sa z nich vytvoriť aspoň relatívne jednoliaty celok. Je to pomerne ťažká práca, najmä s vhodným využitím jazykových konektorov. Do značnej miery si takáto práca vyžaduje určitý spoločenskovedný a prírodovedný prehľad aspoň na úrovni žiaka adekvátneho typu školy, v ktorej vyučujeme.

V tomto roku sa stalo veľké množstvo udalostí, ktoré síce zatienili moje narodenie, ale na druhej strane ovplyvnili rozvoj literatúry, vedy či zasiahli do politického diania na našej planéte.

Najviac sa potešili deti vo Veľkej Británii, kde pani Rowlingová vydala prvý diel čarodejníckej ságy o Harry Potterovi. Vtedy ešte nikto netušil, aký úspech bude toto dielo mať. A určite to netušila ani pani Rowlingová. S odstupom času môžem povedať, že sa toto dielo stalo aj mojím obľúbeným dielom. V USA v tom istom čase prišiel na svet veľkofilm Titanic, ktorý rozplakal diváčky na celom svete. Oveľa viac plaču bolo v strednom Taliansku, ktoré zasiahlo ničivé zemetrasenie a poškodilo aj kostol s historickými freskami. A u nás na Slovensku sa hazardovalo s peniazmi daňových poplatníkov. Zmarené referendum.

V japonskom meste Nagano práve prebiehala olympiáda a športovci viedli boj o prvenstvá, keď v pôrodnici v malom mestečku na strednom Považí som viedol boj o prvenstvo dostať sa na svet z matkinho tela. Podarilo sa a môj plač zaburácal celým oddelením ako pokriky športovcov v Nagane na štadióne. Amerika zase jasala nad škandálom prezidenta Clintona s jeho asistentkou Monikou Lewinskou. Takže bolo to vtedy na celom svete zábavy.

2.3| Jadro beletrizovaného životopisu

Beletrizovaný životopis by mal obsahovať aspoň päť dôležitých faktov zo života človeka. Aspoň tak je prezentovaný učiteľmi na všetkých typoch stredných škôl. Znamená to, že jadro by malo byť rozdelené na päť častí (najlepšie graficky vyznačených odsekom).

V každom prípade by malo ísť o päť rôznych udalostí, aby autor dosiahol určitý stupeň pútavosti a pestrosti. Beletrizované životopisy, v ktorých autori opisujú päť podobných zážitkov, strácajú na pútavosti a smerujú k určitej monotónnosti a stereotypu. Určite existujú majstri pera, ktorí dokážu zvládnuť aj takýto typ životopisu na pomerne vysokej úrovni.

V školskom prostredí, v ktorom majú žiaci problémy s používaním umeleckého štýlu, by takáto práca mohla skĺznuť do polohy rozprávania, charakteristiky alebo profesijného životopisu. To by jednoznačne znamenalo odklon od požadovaného útvaru a na maturitnej skúške nedostatočné hodnotenie. Z praxe je každému jasné, že odklon od požadovaného útvaru alebo témy je klasifikovaný stupňom nedostatočný, napriek tomu, že práca môže mať iné prednosti (výborná štylizácia, výborné zvládnutie inej ako požadovanej témy, ortografická správnosť textu...).

V každom prípade si pred začiatkom tvorby jadra práce treba jednoznačne stanoviť, ktoré udalosti by mali byť v texte spracované. Určite by to nemalo byť päť ľúbostných zážitkov, päť dovolenkových pobytov, päť udalostí zo školského prostredia, päť futbalových zápasov a podobne. Dôležité je správne si zostaviť osnovu jadra beletrizovaného životopisu. Je to veľmi dôležité.

Jednotlivým udalostiam by sme mali venovať približne rovnaký rozsah. Treba pamätať aj na to, že maturitná práca je limitovaná určitým rozsahom, ktorý treba rešpektovať. Zostaveniu osnovy by sme mali venovať veľkú pozornosť, pretože od toho závisí úspech našej práce.

2.3.1| Príklady osnovy beletrizovaného životopisu

Prvá alternatíva

1. Prvé kroky na základnej škole
2. Nezabudnuteľná dovolenka v Taliansku
3. Závan prvej lásky
4. Úspech v recitačnej súťaži
5. Prekvapenie na strednej škole

Druhá alternatíva

1. Strata mamy
2. Stretnutie s najlepším priateľom môjho života
3. Neúspech v škole
4. Nástup na strednú školu
5. Nájdenie zmyslu života

Tretia alternatíva

1. Rozvod mojich rodičov
2. Ako som sa dostal k športu
3. Úraz na zimnom štadióne
4. Ako zmenila hudba môj život
5. Keď ma stretla láska

2.4| Jazyk a štylizácia beletrizovaného životopisu

Beletrizovaný životopis v školskom prostredí by mal byť syntézou umeleckého a hovorového štýlu. Pomerne vážnym nedostatkom týchto prác býva jednostranné preferovanie hovorového štýlu bez akéhokoľvek využívania beletrizujúcich postupov. Tento slohový žáner by si preto mali vyberať na maturitnej skúške študenti, ktorí majú skúsenosti s písaním umeleckej literatúry a aspoň čiastočne sa dotkli sveta umeleckej prózy.

Vytvoriť kvalitný beletrizovaný životopis je pomerne náročné. Druhým extrémom je prílišné presýtenie práce účelovo vytvorenými metaforami a inými trópmi a figúrami, takáto práca pôsobí veľmi neprirodzene, ba nadobúda až formu recesie. Účelovo vsunuté umelecké prostriedky bez funkčnosti majú deštruktívny charakter a môžu dokonca rozbiť kompozíciu práce. Preferovanie hovorového štýlu zase spôsobuje to, že práca je stereotypná, nezaujímavá až podpriemerná.

Veľký pozor by si mali žiaci dávať aj na to, aby neskĺzli k preferovaniu administratívneho štýlu, a tak nepriamo aj k informačnému slohovému postupu.

Beletrizovaný životopis nie je administratívnu charakteristikou človeka, ktorá je nutná pre úradné potreby rôznych inštitúcií. Mali by sa vyhýbať kumulácii rôznych priamych charakteristík, ktoré by dali práci charakter enumerácie rôznych vlastností. Prvky nepriamej charakteristiky však môžu byť prínosom.

Dôležité však je, aby sa celá práca nestala jednostrannou charakteristikou osoby, aj keď beletrizovaný životopis, podobne ako každý životopis, je vo svojej podstate určitou charakteristikou osoby. Využíva však iné kompozičné a štylistické postupy ako charakteristika.

2.5| Záver beletrizovaného životopisu

Ak priblížime päť dôležitých udalostí z nášho života (samozrejme pri písaní beletrizovaného životopisu na iné účely ako na maturitnú skúšku môže byť aj viac udalostí), je potrebné ukončiť prácu dôstojným a výstižným záverom. Takýto záver by mal byť spojením celkového hodnotenia človeka s jeho víziami do budúcnosti.

V podstate by to mala byť syntéza podstatných znakov človeka, ktorého život sme v predchádzajúcich piatich kapitolách priblížili (vo väčšine prípadov život samotného autora). Ide o akési samohodnotenie človeka.

A práve z tohto samohodnotenia človeka by mali vyplývať určité predstavy o jeho budúcnosti. Vo väčšine prípadov je to vízia budúceho vzdelania (najčastejšie vysokoškolského), ale mnohí pisatelia sa zameriavajú aj na založenie rodiny a získanie práce, ktorá by ich zaujímala a naplňala.

O beletrizovanom životopise nájdeme v odbornej literatúre pomerne málo informácií. Ide o slohový útvar, ktorý sa do školského prostredia dostal iba nedávno. Takmer vôbec sa mu doteraz nevenovali žiadne učebnice pre základné a stredné školy.

Aj v súčasných učebniciach nám chýbajú ukážky, prípadne ich je veľmi málo. Zostáva preto iba na učiteľoch, aby si vytvorili akúsi banku úloh a databázu vlastných ukážok, pomocou ktorých by mohli inšpirovať žiakov pri písaní beletrizovaného životopisu.

3| Charakteristika

Jozef Mistrík (1989, s. 445) charakterizuje charakteristiku ako „výstižný opis, zdôraznenie základných a dištinktívnych črt osoby, veci alebo javu“.

Weidler, Weidlerová (2003, s. 124) o charakteristike uvádzajú: „Pričleňuje sa k opisu ako samostatný druh. Autor sa okrem vonkajších znakov sústreďuje aj na povahové, vnútorné alebo príznačné vlastnosti hodnotenej osoby, zvierata, prostredia, deja a pod.“

Mistrík (1989, s. 445) ďalej píše: „Ide tu o výpočet, o konštatovanie, ktoré si nekladie za cieľ usmerniť myšlienkový postup adresáta. Aj keď sa vymenúvané vlastnosti uvádzajú v istých súvislostiach, v radoch, v istej následnosti, predsa tu nemožno hovoriť o priamom výklade alebo o analýze vzťahových zákonitostí, z akých sa vychádza pri výkladových textoch. Charakteristika – zjednodušené povedané – je enumerácia.“ To hovorí o charakteristike odborná literatúra.

Charakteristiku si ako slohový útvar vyberá na písomných maturitných skúškach menej žiakov ako napríklad úvahu alebo diskusný príspevok. Podľa názoru žiakov je to spôsobené tým, že sa tomuto útvaru venuje menej priestoru v školskom prostredí, pre mnohých je nezaujímavá. Väčšina študentov uprednostňuje útvary, v ktorých dominuje rozprávací či výkladový slohový postup. Charakteristiku skôr využívajú študenti ako doplnok v rámci hybridizácie slohových postupov v rozprávaní alebo v úvahe. Napísať samotnú charakteristiku považujú za náročné a menej zaujímavé. Majú šťastie pravdu, lebo napísať dobrú charakteristiku si vyžaduje dôsledne poznať opisovanú osobu, predmet alebo jav a mať o nich aspoň čiastočný záujem. Inak by sme boli z výsledku práce veľmi sklamaní.

Jozef Mistrík hovorí o charakteristike ako o enumerácii a práve to mnohých odrádza od tohto slohového útvaru. Napísať dobrú a výstižnú charakteristiku

s využitím umeleckého štýlu je veľmi náročné, ale pri zostavení dobrej kompozície môžeme dosiahnuť výborný efekt. Treba dôsledne zvážiť, akú štruktúru bude mať naša práca a o čom budeme v jednotlivých odsekoch písať. Platí akási nepísaná zásada, že nemali by sme chaoticky preskakovať z myšlienky na myšlienku a každý odsek by sa mal venovať samostatnej myšlienke.

Jednou z dôležitých zásad pri tvorbe textu charakteristiky je striedavo využívať prvky priamej a nepriamej charakteristiky.

„O priamej charakteristike hovoríme vtedy, keď nás s charakterom postavy – napríklad literárnej – oboznamuje sám autor alebo iná postava, prípadne charakterizuje samu seba“ (Weidler, Weidlerová, 2003, s. 124).

Práve priama charakteristika je založená viac na enumerácii vlastností a môže spôsobiť, že text bude vyzeráť príliš stereotypne a fádne. Práve tu žiaci robia najviac chýb. Vymenujú vlastnosti bez ich komentovania a prácu považujú za ukončenú. Je veľmi vhodné nejakú z týchto vlastností zhodnotiť a vyjadriť k nej osobný postoj. Je vhodné využiť aj mierne expresívne vyjadrenia, príp. dosiahnuť expresivitu výpovede expresívnymi syntaktickými konštrukciami a modalitou vety.

On, Ondrej Baláž ... Ondrej Baláž? Je to naozaj on, Ondrej Baláž?

Rozpamätáva sa na Ondreja Baláža: bol to zdravý, červený chlap s plavými vlasmi a širokými prsami. Dvadsaťsedemročný. Mal mladú ženu, okrúhlu a mocnú. Rok pred odchodom dala mu dcéru.

Tento Ondrej Baláž odišiel pred sedemnástimi rokmi na vojnu.

(Chrobák, 1971, s. 10)

Určite nie každý dokáže tak majstrovsky charakterizovať postavu, ako to dokázal Dobroslav Chrobák vo svojej próze *Návrat Ondreja Baláža* z obdobia slovenského literárneho naturizmu. Ukážka však môže byť veľmi inšpirujúca. Iný postup zvolil Honoré de Balzac v románe *Otec Goriot*. Veľmi svojsky priamo charakterizuje Vautrina, ktorý je jedným z obyvateľov penziónu pani Vauquerovej.

Mal široké plecia, dobre vyvinutý hrudník, mocné svaly, masívne hranaté ruky, na článkoch prstov husto zarastené chumáčikmi ohnivočervených chlпов. Jeho tvár, zbrázdená predčasnými vráskami, vyznačovala sa istou tvrdosťou, ktorú však vyvracali láskavé a družné spôsoby. Jeho barytón v súlade s hlučnou veselosťou nebol nijako nepríjemný.

Ináč, vyznal sa vo všetkom, poznal lode, more, Francúzsko, cudzinu, obchodné veci, ľudí, udalosti, zákony, hotely aj väzenia. Ak si niekto priveľmi ťažkal, hneď mu ponúkol svoje služby.

(Balzac, 1985, s. 21)

V každom prípade treba využiť určité beletrizujúce postupy. To sa môže javiť pre žiakov základných, ale aj stredných škôl pomerne náročné. Nikto neovláda beletrizujúce postupy tak ako majstri slova a pera klasickej, ale aj modernej literatúry. V každom prípade nás však môžu uvedené úryvky inšpirovať. Treba upozorniť žiakov na to, ako vynikajúco Balzac rozvíja všetky podstatné mená prídavnými menami, ktoré zvyrazňujú pomenovanú vlastnosť. Práve tu je rezerva našich žiakov – vo svojej stručnosti a ekonomizácii vyjadrovania, ktorú prináša postmoderná doba s dominanciou elektronických médií, hlavne internetu a sociálnych sietí. A pritom ide o veľmi jednoduchý postup. Zaiste si príslušníci staršej generácie spomínajú na český film *Jak básníci přicházejí o iluze*, v ktorom mladý lekár Šafránek dopĺňa myšlienky svojich nadriadených a kolegov tak, že každé podstatné meno v prejave rozvíja prídavnými menami. Samozrejme ide o hyperbolu s určitou satirou na vtedajší politický režim a obmedzenosť byrokratického aparátu vtedajšieho štátu.

Bohužiaľ, v tejto rovine sa nezmenilo nič ani v súčasnosti. Bolo by veľmi vhodné pozrieť si ukážku práve z tohto filmu (ako určitú inšpiráciu). Áno, svet v dnešnej dobe prichádza o básnikov a zodpovedajú tomu aj písomné prejavy nielen našich detí, ale aj dospelaj populácie.

Veľmi pekné postupy beletrizácie a lyrizácie štýlu možno nájsť aj v próze Janka Kalinčiaka *Púť lásky*. Autor ich využíva pri priamej charakteristike postáv, najmä Janka Černoka a agu Osmana. Veľmi poeticky charakterizuje mladého Turka agu Osmana.

Ale aj nebolo krásnejšieho mládenca v celom okolí. Tvár jeho nebola celkom označená východnými ťahmi, ktorých tvrdosť bola s mládeneckou neurčitosťou, ale aj s útlosťou pomiešaná. Jeho oči čierne iskrili tajomne a ich ako krištál čisté bielko sa často zatemňovalo nábehom krvi, keď náruživosť v jeho prsiach búriť začala, tvár akoby opálená východným slncom, zvyšovala výraz jeho ťahov, a ako zrána kvety rosou, tak bola ohúknutá jeho brada počerným vlasom, ktorý sa začal pobronievať.

(Kalinčiak, 1983, s. 19-20)

Táto Kalinčiakova ukážka je majstrovstvom vo využívaní trópop a figúr v charakteristike postavy. Metafory, prirovnania, básnické prívlastky. Lyrický ráz dodávajú ukážke aj slová básnické a archaické. Samozrejme toto je už nad sily nielen žiaka základnej školy, ale aj skúseného spisovateľa. Čo by si však mali žiaci z takejto ukážky odniesť, je využívanie aspoň nejakých umeleckých prostriedkov. Beletria poskytuje obrovské množstvo ukážok na priamu charakteristiku. Pre žiakov by mali byť inšpirujúce a hlavne primerané ich veku. Ak použijeme náročnejšiu ukážku s dominanciou umeleckého štýlu a s jazykom plným poetizmov, archaizmov a historizmov, mali by sme žiakov upozorniť na to, že takýto výkon od nich nežiadame. Mali by sa skôr zamyslieť nad tým, aké jednoduchšie metafory a personifikácie by sa v práci dali využiť, aby sa jazykový štýl práce dostal z polohy hovorového štýlu aspoň do polohy hovorového štýlu s prvkami umeleckého štýlu.

Prvky priamej charakteristiky by mali byť vhodne dopĺňané prvkami nepriamej charakteristiky. Práve tieto prvky dodávajú charakteristike určitú dávku pestrosti a zážitkovosti. Bez nej by išlo skutočne o suchú enumeráciu vlastností a javov, ktoré by prácu posúvali jednoznačne len do polohy hovorového štýlu, prípadne odborného štýlu s využitím prvkov psychológie. Pri nepriamej charakteristike „*autor môže charakterizovať postavu aj prostredníctvom jej činnosti a konania*“ (Weidler, Weidlerová, 2003, s. 124). Takéto situácie sa objavujú najmä v beletrii. Z rozhovorov postáv, z ich konania, ba aj z ich vnútorných monológov dokážeme presne zistiť ich vlastnosti. Vytvoriť takýto typ charakteristiky je však oveľa náročnejšie. Odmenou autorovi je nepochybne živá a dynamická charakteristika, ktorá sa stane zaujímavou a pútavou.

„Autor uplatňujúci takýto postup musí dbať na to, aby nevznikla jednostranná charakteristika, ktorá by mohla skresliť hodnotu nielen danej osoby, ale aj pôsobiť neverohodne. Človek je totiž zložitý tvor, často reaguje nečakane a proti-
chodne, vyvíja sa, mení svoje názory, získava skúsenosti“ (Weidler, Weidlerová, 2003, s. 124).

V Balzacovom románe *Otec Goriot* je veľmi pekná ukážka komunikácie otca Goriota so svojou dcérou Dephine v prítomnosti študenta Eugena de Rastignac. Zo správania otca Goriota voči svojej dcére, ale aj z komentára dcéry na otcovo správanie by sa dali určiť ich vlastnosti. Treba dať žiakom takýto typ úlohy, aby dokázali premeniť nepriamu charakteristiku na priamu. Potom by mohli obe ukážky porovnať z hľadiska bohatstva slovnej zásoby a expresivity.

– Áno, drahý otec!

– Povedz to ešte raz.

– Áno, drahý otec.

Celý večer bol vyplnený samými detinskosťami a otec ani najmenej nezaostával v pochabostiach tejto trojice. Líhal si dcére k nohám a bozkával ich, dlho sa jej díval do očí, obtieral si hlavu o jej šaty, skrátka, vystrájal ako celkom mladý, najnežnejší milenec.

– Vidíte – povedala Delphine Eugenoví, – keď je otec s nami, musíme sa mu venovať. Niekedy nám to bude predsa len na tarchu.

Eugene, v ktorom sa už niekoľkokrát ozvala žiarlivosť, nemohol jej zazlievať tieto slová, ktoré mali v sebe základ všetkého nevďaku.

(Balzac, 1985, s. 233)

Pekným príkladom nepriamej charakteristiky je próza Jozefa Gregora Tajovského *Maco Mlieč* z druhej vlny slovenského literárneho realizmu. Macovou typickou vlastnosťou bola pokora. Pokora pred gazdom, ktorý si síce Maca naoko vážil, ale na druhej strane jeho poslušnosť zneužíval a Macova pokora bola zdrojom jeho ekonomických príjmov. Takmer všetkých čitateľov šokuje záver prózy, v ktorej Maco Mlieč, ktorý tuší príchod smrti, sa príde s gazdom vyrovnáť. Ich posledný rozhovor je príkladom nepriamej charakteristiky

Maca Mlieča. Jednoznačne z nej vyplýva jeho obrovská zodpovednosť, ktorá pochádza z jeho poctivého života. Maco nechce odísť na druhý svet s pocitom, že by gazdovi nevyrovnal dlhy, aj keď paradoxne žiadne nemá, ale naopak, má ich gazda voči nemu.

Žiaci by mali po prečítaní ukázkou zmeniť túto nepriamu charakteristiku na priamu a formou enumerácie (vymenovania) nájsť adekvátne prídavné mená, ktoré by pomenovali Macove vlastnosti. Túto Tajovského prózu čítajú žiaci na všetkých typoch stredných škôl, takže učiteľ tu môže výborne prepojiť literárne učivo so slohovým tematickým celkom. Próza Maco Mlieč je plná príkladov aj na iné priame a nepriame charakteristiky, ktoré by žiaci mohli počas čítania hľadať.

„Veď zato. Ak by som vám mal niečo doplatiť, to by ma v tom hrobe večne mrzelo, že som si tak vygazdoval na starosť,“ povedal a vypadli mu slzy.

„Ale čo by, ešte ja mám ...,“ sňal kalendár a z čistej strany vyčítal, „všetko spolu trinásť zlatých vyplatiť, a od Všetechsvätých ti zas hádam niečo zvýši. Ráno porátame s gazdinou, a tieto ti, ak chceš, hneď vyplatím,“ stával sa gazda veľmi spravodlivým aspoň teraz.

Macovi sa náramne uľahčilo, utrel si košeľou ústa, nos a oči a bol by sa usmial od radosti, keby ho nebolo všetko bolelo.

„Ale nie, gazda môj, neustávajújte sa. Veď to bude vari dosť na pohreb. Len ma,“ pristúpil ku gazdovi a chytil ho za ruku, „nie ako kotuhu niekde pod plot. Veď kým som vládal, robil som ako druhí ...“ a Macovi slzy zablyštali pod chlpatou obrvou.

„Veď si človek ako druhí,“ uistil gazda Maca ohľadom pohrebu.

„Nuž ale či sa už ozaj zberáš umrieť?“

„Veru vari už tu moja hodinka. A nestojím už ani za toto Miša (slepý starý kôň, čo sečku rezával, mlieko do mesta vozil a takú ľahšiu robotu konal), nuž načože som na oštaru svetu i osebe,“ teraz už celkom spokojne hovoril Maco.

(Tajovský, 2005, s. 46-47)

Veľmi pekné príklady na nepriame charakteristiky možno nájsť aj v literatúre faktu. V knihe Jaroslava Perniša *Majestát skropený krvou* je veľmi výstižná

nepriama charakteristika cisára Františka Jozefa I. Z ukážky jednoznačne vyplývajú charakteristické povahové črty tohto panovníka, ktorého dlhá vláda výrazne poznačila históriu mnohých stredoeurópskych národov. V ukážke je zobrazený cisár, ako chladno prijíma správu o samovražde svojho syna Rudolfa. Z tejto nepriamej charakteristiky jednoznačne vyplýva jeho egoizmus, povýšenectvo a arogancia. A samozrejme vlastnosť typická pre mnohých iných aristokratov. Márnomyseľnosť. Treba so žiakmi podiskutovať, či takúto vlastnosť poznajú a či sa s týmto výrazom stretli. Treba ich upozorniť aj na to, že sa niekedy táto vlastnosť pomenúva výrazom *ješitnosť*, ktorý má český pôvod. Aj takouto formou je vhodné rozširovať pasívnu a aktívnu slovnú zásobu našich žiakov. Podobne by bolo vhodné vysvetliť pomocou takýchto ukážok aj také vlastnosti, ako je arogancia. Z ukážky jednoznačne vyplýva, že v duchu svojej márnomyseľnosti a nadradenosti cisár nechce za nijakých okolností pripustiť zmienku o samovražde svojho syna. Je arogantný aj voči lekárovi, ktorý mu prináša správu o samovražde jeho syna Rudolfa. Cisár dokonca zabúda aj na dvornú etiketu a dekórum, ktoré boli pre tohto aristokrata, puntičkára a byrokrata typickými atribútmi. Pre habsburskú nadradenosť a polobožskosť je to smrteľný úder. Cisára zaujíma predovšetkým jeho ego a poveseť medzi jeho poddanými. Z dialógu s lekárom vyplýva aj jeho domýšľavosť a alibizmus. Jeho syna predsa otrávil tá žena. Tu treba žiakom doplniť, že ide o Rudolfovu milenkú neurodzeného pôvodu, s ktorou spoločne spáchal Rudolf samovraždu v roku 1889 na zámku v Mayerlingu. Cisár sa k ich láske vždy staval jednoznačne odmietavo. Tu môže učiteľ využiť medzipredmetové vzťahy s dejepisom, a tak urobiť hodinu zaujímavejšou a pútavejšou.

„Povedzte všetko, chcem vedieť presne všetko,“ rozkázal cisár.

„Môžem ubezpečiť vaše veličenstvo, že jeho cisárska výsosť netrpela ani chvíľu, gulka vnikla priamo cez sluchy,“ skonštatoval doktor Widehofer v domnienke, že František Jozef I. už disponuje základnými informáciami o okolnostiach synovej smrti.

„Čo tu tárate o nejakej gulke!“ skríkol cisár, ktorý zabudol na obvyklé dekórum, také typické pre jeho správanie v najrozmanitejších situáciách. „Áno, vaše veličenstvo, gulka, ktorou sa zastrelil ...“

„Čo to hovoríte? Že sa zastrelil? To nie je pravda! Veď ho otrávil. Tá žena! Žeby si bol Rudolf strelil do hlavy? Upozorňujem vás, že musíte dokázať, čo tvrdíte!“ Pravdu o smrti jediného syna niesol František Jozef I. veľmi ťažko. Vyrvala v ňom protichodné reakcie. Nikdy sa s ňou nevyrovnal. Samovraždu považoval za rovnaký prečin ako zbehnutie od vojska. Dva mesiace po Rudolfovej smrti napísal nemecký veľvyslanec, že cisár nevládze „doteraz premôcť pocit hanby a poníženia, ktorý sa ho zmocnil po žalostnom konci jeho syna“.

(Perniš, 2008, s. 92)

Podobne aj v Tajovského poviedke *Mamka Pôstková* nájdeme ukážky tohto typu charakteristiky. Z tejto pomerne krátkej ukážky vyplýva hneď niekoľko vlastností Slovákov ako národa. Prvou z nich je pocit menejcennosti. Slováci mali (a možno niekedy aj majú) tendencie nekriticky obdivovať cudzie vzory. V Tajovského časoch jednoduchí ľudia veľa rozprávali o vtedajších aristokratoch a vládcoch, pričom sami žili paradoxne vo veľkej biede. Tu možno považovať o plebejskom syndróme Slovákov v 19. storočí, na základe ktorého sa sami posúvali do roly podriadených a utláčaných. Tento syndróm sa čiastočne zachoval aj v súčasnosti, aj keď nie v takej preexponovanej podobe, ako to bolo v časoch na začiatku 20. storočia. Treba pripomenúť z dejepisu, ale aj z literatúry, že mnohí Tajovského kritici a vtedajší slovenskí intelektuáli mu vyčítali, že zobrazuje Slovákov ako plebejský národ, národ sluhov, pastierov, chudobných vdov a žobrákov. Jeho tzv. chlebové poviedky sú toho názorným príkladom. A medzi ne patrí aj poviedka *Mamka Pôstková*.

Slováci vedia veľa rozprávať o pánoch, grófoch, princoch, poznajú celé rodomene cisárov, ale medzi sebou málokoho zbadajú, a čo by bol sebe osobitejšieho života a mravov človek. Medzi svojimi nikto nehľadá príkladu. Akoby sme boli všetci rovnako zlí alebo rovnako dobrí, že by sme sa nemohli jeden od druhého niečomu dobrému naučiť.

(Tajovský, 2005, s. 143)

3.1| Tvorba textu charakteristiky

Po dôslednej analýze ukážok môžeme pristúpiť k tvorbe vlastnej práce. Treba si jednoznačne zostaviť dobrú osnovu a premyslieť, na ktoré vlastnosti charakterizovanej osoby sa zameriame. Pri návrhu kompozície práce by sme mali dobre pouvažovať, ktoré vlastnosti sú dôležité a typické a ktoré nepodstatné. Žiakom musíme neustále zdôrazňovať, že charakteristika by mala obsahovať iba podstatné znaky človeka, ktorého sme si vybrali. Nepodstatné znaky môžeme spomenúť iba marginálne, pre prácu však nemajú význam.

Na prvom mieste by to mal byť vhodný úvod. Musíme ho zostaviť tak, aby nám vytvoril prvú časť dôstojného rámca pre jadro práce. Môžeme spomenúť, odkiaľ charakterizovanú osobu poznáme, kedy sme sa s ňou prvýkrát stretli a hlavne čím nás zaujala.

Zrejme si vyberáme ľudí, ktorí nás niečím oslovili. Pre niekoho to môže byť telesne príťažlivá osoba, napríklad nejaké pekné neznáme dievča, s ktorým sa stretáva každý deň v autobuse. Aj keď sa to niekomu môže zdať povrchné a plytké, pisateľ má právo aj na takýto výber charakterizovanej osoby.

Vo veku stredoškolskej mládeže je to celkom prirodzené, a preto by pedagógovia mali žiakom umožniť aj takýto výber. Samozrejme pri rešpektovaní všetkých zásad tvorby textu charakteristiky. Pri takomto výbere je niekedy problém s vnútornou charakteristikou, nakoľko charakterizovanú osobu nepoznáme bližšie. Nahraďiť to však môžeme prvkami nepriamej charakteristiky, ktoré vyplývajú z jej správania v situáciách, počas ktorých ju pozorujeme (rozhovory s jej priateľmi, správanie voči starším, mimika, gestikulácia...). V takomto prípade však musí byť pisateľ dobrým pozorovateľom.

Azda najlepším príkladom pre charakteristiku osoby sú naši najbližší ľudia, s ktorými sa denne stretávame. Sú to naši rodičia, súrodenci, spolužiaci, priatelia a známi. Tu máme skutočne veľmi dobrý prehľad o ich povahových vlastnostiach, nakoľko sme s nimi v permanentnom kontakte. Mnohí dávajú prednosť charakteristikám literárnych postáv. Je to veľmi dobrý tip na charakteristiku, ale musíme sa snažiť o to, aby sme charakterizovali literárnu

postavu bez prílišného kopírovania autorovej charakteristiky. Tá nám môže slúžiť ako inšpirácia, ale nemali by sme všetko automaticky preberať, ba dokonca odpisovať z knihy. Najlepšie je, ak tento typ charakteristiky dá učiteľ žiakom ako zadanie až priamo na vyučovacej hodine bez predchádzajúceho upozornenia.

Pri výbere významných osobností z mediálneho sveta treba z výchovného hľadiska zdôrazniť, aby sa žiaci zamerali na také známe osobnosti, ktoré sú pre nich, ale aj celú spoločnosť niečím významné. Nemali by to byť extravagantní herci a speváci, ktorých život je spojený s amorálnosťou, násilím a škandálmi. Ak niekoho zaujíma tanec, hudba alebo film, môže si vybrať aj takéto osobnosti. Mal by ich však poznať a neopierať sa iba o plytké a často nepravdivé informácie z bulvárnych médií, ktoré sú často postavené na polopravdách, ba dokonca dohadoch a klamstvách.

Jadro by malo obsahovať aspoň päť častí a v každej z nich by sme sa mali zamerať na inú stránku osobnosti, napr. v prvej kapitole na nejakú vonkajšiu zvláštnosť charakterizovanej osoby. Môže to byť aj jej svojrázne oblečenie, nejaká telesná zvláštnosť, nejaký svojský prvok v správaní.

Jednoducho niečo, čím je ten človek typický a odlišuje sa tak od ostatných. Samozrejme, autor má právo na subjektívny pohľad. Nie každého musí tento znak osloviť a zaujať.

V druhej kapitole si môžeme všimnúť temperament charakterizovaného človeka. Dajú sa tu veľmi dobre využiť poznatky z psychológie. Na druhom stupni základnej školy a na strednej škole sa žiaci na hodinách občianskej náuky učia o typoch temperamentu. Veľmi vhodne tu môžeme využiť medzipredmetové vzťahy.

Tretia časť sa môže venovať vzťahu človeka k práci a k povinnostiam. Vo štvrtej časti sa možno zamerať na vzťahy charakterizovanej osoby s inými ľuďmi. Je potrebné priblížiť vzťah k priateľom, ale aj k rodičom, učiteľom a k neznámym ľuďom, ako aj vzťah k plneniu si pracovných povinností. Posledná časť by sa mohla venovať záujmom charakterizovanej osoby.

Záver by mal obsahovať akési zhrnutie niekoľkými vetami. Mal by byť pokusom o jej celkové hodnotenie. Táto časť by mala predstavovať najsubjektívnejšiu časť práce, v ktorej by sa mohli nachádzať aj nejaké normatívne súdy o charakterizovanej osobe.

Charakteristika patrí k tradičným slohovým útvarom a takmer každoročne sa s ňou stretávame na písomných maturitných skúškach. O tomto slohovom útvare možno nájsť veľa informácií v odbornej literatúre.

Príklady na kompozíciu charakteristiky však možno nájsť aj v školských učebniciach a bežne sa s charakteristikou môžeme stretnúť aj v elektronických a printových médiách. Samozrejme aj tu je pre učiteľa najlepšie vytvoriť si databázu kvalitných a názorných ukážok z beletrie, ale aj z bežnej praxe.

4| Úvaha

Úvaha patrí k pomerne obľúbeným slohovým útvarom, ktoré si žiaci radi vyberali a stále vyberajú na písomnej maturitnej skúške.

V žiackej verejnosti panuje akýsi mýtus o tom, že vybrať si úvahu je najlepší a najjednoduchší spôsob, ako zvládnuť písomnú maturitnú skúšku. Ide však skutočne o mýtus, pretože úvaha svojou kompozíciou a najmä svojim jazykom patrí medzi najnáročnejšie slohové útvary a jej písanie si vyžaduje skutočne intelektuálne vyspelého pisateľa s kritickým a filozofujúcim pohľadom (a aj nadhľadom) na problém, o ktorom má uvažovať.

„Úvaha je žáner menšieho až stredného rozsahu, v ktorom autor rozvádza osobný postoj k rozličným závažnejším, najmä aktuálnym spoločenským javom. V úvahe sa nič nového neodkrýva a nevysvetľuje, ale sa veci posudzujú z nového, osobného zorného uhla“ (Mistrík, 1989, s. 440).

Tak je podľa Jozefa Mistríka charakterizovaná úvaha ako slohový útvar a táto charakteristika je stále platná. Podľa viacerých predstaviteľov slovenskej štylistiky je úvaha typickým útvarom výkladového slohového postupu s výrazne subjektívnym ladením.

Preto sú nevyhnutným atribútom úvahy kauzálne vzťahy, na ktoré autori žiackych slohových prác na maturitných skúškach zabúdajú. Bez týchto vzťahov sa ich práce často posúvajú do polohy opisného alebo rozprávacieho slohového postupu. Aj keď je hybridizácia typickým znakom väčšiny súčasných jazykových prejavov, nemôžeme zabudnúť na fakt, že okrem témy je na písomnej maturitnej skúške žiakom jednoznačne zadaný konkrétny slohový útvar. A stále platí, že nerešpektovanie požadovaného slohového útvaru má za následok hodnotenie maturitnej skúšky nedostatočným prospechom (0 bodov, 0 %).

Nácvik úvahy by mal opäť vychádzať z prečítania množstva podnetov z umeleckej literatúry, ktorá nám poskytuje veľmi pekné príklady na úvahový slohový postup. Ten nachádzame nielen v prozaických, ale aj v básnických a dramatických textoch.

4.1| Ukážky z beletrie

Dobroslav Chrobák využíva v novele *Drak sa vracia* typické úvahové prvky. Najlepším prostriedkom je rečnícka otázka, ktorá má v úvahe nezastupiteľné miesto. Expresivitu v texte dosahuje Chrobák aj používaním expresívnych syntaktických konštrukcií, ktoré zvyšujú napätie a nútia čitateľa k reflexii.

Dlhé a únavné myšlienky snujú sa mu hlavou. Nemá chuti sledovať ich. Že sa Drak vrátil? A že ho Eva mala rada? Ale veď o tom dobre vedel, keď si ju bral. Že ho ešte stále má rada? No a čo sa proti tomu dá robiť? Čo on môže proti tomu robiť? Odpratať Draka? Dobré, ale bude mu potom lepšie? Komu bude potom lepšie? A že ak ho neodprace, Eva sa k nemu vráti? A keď ho odprace, zostane pri ňom? Fuj – čert aby sa v tom vyznal. Najlepšie by bolo... Áno, čo by bolo najlepšie? Najlepšie by bolo zaplúť všetko a stratiť sa odtiaľto, z tohto prekliateho kútiska. Lenže či môže...?

(Chrobák, 1971, s. 120)

Vo veselohre Jána Palárika *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* je opäť hlavným znakom úvahového slohového postupu rečnícka otázka.

Ludovít v rozhovore so svojím otcom uvažuje nad vzťahom medzi šľachtou a jednoduchým ľudom. Zamýšľa sa nad príčinami jeho doterajšej biedy a žiaľostného stavu. Ukážka však obsahuje dobovú lexiku, ktorá sa vyskytuje v dialógoch postáv a čitateľovi môže byť nezrozumiteľná a vzdialená.

Ludovít:

Ach, apko, či sme my azda dáki iní tvorovia na zemi nežli ten dobrý ľud? Či ho večne máme len zberbou nazývať a v nemúdrej pýche nad ním sa nadýmať,

*pretože nám prajný viac nadelil osud? Či nie je on náš ľud pracovitý, tichý?
Ó, bár by sme sa už raz tej sprostej pýchy sprostili a toho záhubného bludu, že
my nepatríme k slovenskému ľudu, trebárs z jeho krvavých mozoľov žijeme –
A to vlastenectvom ešte menujeme, keď ho opúšťame v biede, v ktorej stone!*
(Palárik, 1978, s. 227)

Aj v ukážkach dobrodružnej literatúry sa môžeme stretnúť s úvahovými prvkami. V tejto ukážke síce nemáme rečnícku otázku, ale aj naivný čitateľ dokáže nájsť typické znaky úvahového slohového postupu. Reflexia stroskotanica o svojich perspektívach na opustenom ostrove je najlepším príkladom na úvahu v literatúre.

V myšlienkach som sa spočiatku nezapodieval ničím iným, len tým, ako by som sa mohol zabezpečiť proti divochom, ak prídu, alebo proti divým zverom, ak sú na ostrove. Úporne som rozmýšľal, ako to vykonať a aké obydlie si spraviť, či si do zeme vykopať jaskyňu, či na zemi postaviť stan, a tak som sa nakoniec rozhodol k tomu, aj k onomu, a možno nebude od veci porozprávať, ako som to urobil.

(Defoe, In Petříková, D., Trutz, R. Literárna výchova pre 7. ročník základných škôl, 2000, s. 62)

V Mitanovej tvorbe sa vyskytuje pomerne veľa nonkonformných prvkov, ktoré môžu konzervatívnejšieho čitateľa šokovať. Takýto typ ukážky je vhodný pre študentov vyšších ročníkov stredných škôl s určitou dávkou empatie a porozumenia.

V každom prípade sa treba odosobniť a zamerať sa na posolstvo ukážky, je dobré, ak žiaci poznajú tento Mitanov text. Reflexie otca – bývalého kňaza a spisovateľa – vypovedajú o jeho odmietavom vzťahu k náboženstvu na základe predchádzajúcej negatívnej skúsenosti.

Zo štylistického hľadiska je však ukážka plná rečníckych otázok a expresívnych syntaktických konštrukcií. Typickým znakom úvahy v tomto prípade je jednoznačne subjektívny prístup k problematike, ktorý je hneď na prvý pohľad šokujúci a vyslovene netradičný.

Trápila ma jedna vec: Prečo Boh stvoril všetko také dokonalé, iba človeka sfušoval? Prečo? Ako je to možné? Nikdy si o tom nepremýšlal? Ja áno. Často a dlho, veľmi dlho. A prišiel som na to: Boh stvoril človeka v delíriu. Totálne ožratý. Chápeš, nie? To nám vysvetľuje aj siedmy deň jeho odpočinku. Načo by Boh, taký dokonalý, potreboval odpočívať? Potreba odpočinku – to vonkoncom nie je božský atribút, ale on musel odpočívať – vyspávať opicu. Chápeš už, prečo som začal piť a písať? Chcel som sa priviesť do stavu Stvoriteľa, do delíria, lebo iba vtedy možno pochopiť, kde urobil chybu. Pochopiť a opraviť ju. Slovom. Tu boli moje pohnútky, ale prerátal som sa.

(Mitana, 1976, s. 7)

Dnešného človeka viac oslovia texty zo súčasnej literatúry. Aj keď sme niekedy šokovaní a kladieme si otázku, či ide ešte vôbec o beletriu. Špeciálne to platí niekedy o Matkinovej próze. Analyzujúci a syntetizujúci čitateľ však dokáže preniknúť k posolstvu autora a na prvý pohľad expresívne a neliterárne prvky nevníma ako podstatu diela, ale iba ako ich doplnok, ktorý dotvára atmosféru. V prípade naivného čitateľa ide prioritne o zameriavanie sa na fabulu a tie časti, ktoré sú pre dielo nepodstatné. Táto ukážka je veľmi pekný príklad na úvahový slohový postup. Máme tu takmer všetky prvky úvahy, ktoré prinúti čitateľa uvažovať nad Matkinovým textom. Až na filozofickej úrovni.

*Sú veci, ktoré sa omnoho ľahšie povedia, než urobia. Predsavzatia typu „pozbie-
rať sa“, „odraziť sa od dna“, „zabudnúť naňho či na ňu“ a zvlášť „zapáliť svoje
vnútorné svetlo a nechať sa viesť intuíciou“ sú v podstate na hranici uskutočni-
teľnosti. V jordánskych púšťach sa vraj Arabi bavia tým, že okolo škorpióna vy-
lejú kruh oleja. Škorpión chodí po hranici toho kruhu, ale nedokáže ho prekro-
čiť a dostať sa von. Obieha ho stále rýchlejšie a zúfalejšie, až to nakoniec vzdá,
uštipne sám seba chvostom a umrie. Čo ak žijeme v podobnom kruhu tvore-
nom životnými okolnosťami, našimi zemepisnými šírkami, miestom a časom,
v ktorých sme sa ocitli na tomto svete? Čo ak nie sme schopní prekročiť ho, már-
ne chodíme len po hranici oleja a na svoju beznádejnú situáciu zabúdame len
v zriedkavých chvíľach šťastia? Ale kto okolo nás vylial ten kruh a prečo?*

(Matkin, 2002, s. 31)

4.2| Tvorba textu úvahy

Čo sa týka lexiky úvahy, je voľnejšia ako pri výklade. Nemožno však zabúdať na kauzálne vzťahy a používať adekvátne konektory. Terminológiu musíme priblížiť čitateľovi na úrovni populárno-náučného štýlu. Vyhýbame sa príliš konkrétnym číslam a detailom, pretože by sme prácu posunuli k odbornému výkladu. Treba sa jednoznačne obrátiť na odbornú literatúru.

„Slovník úvahy má približne také vlastnosti ako slovník populárneho článku. V úvahe sa spravidla nepoužívajú úzke odborné termíny a iba v malej miere fakty a čísla. V úvahe sa poukazuje a upozorňuje na vzťahy vecí a javov, takže dôraz jej výpovede nie je na dokumente, exaktnom údaji, ale mimo nich. Lexika je teda všeobecná. So zreteľom na subjektívnosť úvahy sa tu predpokladá relatívne vyššie percento modálnych slov. V úsilí stimulovať čitateľa autor úvahy používa aj niektoré rétoricko-patetické spôsoby, ktorými hyperbolizuje svoje závery. Úvaha na rozdiel od čisto rétorických textov je myšlienkovito hlbšia, a preto jej lexika je spontánnejšia, menej vyberaná ako v rečníckych prejavoch“ (Mistrík, 1989, s. 441).

Úvaha má klasicky trichotomickú kompozíciu. Člení sa na úvod, jadro a záver, ale pre lepšiu prehľadnosť môžeme v jadre vyčleniť odseky, ktoré nám budú ohraničovať myšlienky, ktorými sa budeme zaoberať. Treba si jednoznačne rozvrhnúť myšlienky, aby sme sa neopakovali a neskákali z jednej myšlienky na druhú.

Príklad osnovy k úvahe

Televízia je skrinka, ktorá zmenila život

(Úvaha)

Úvod – nastolenie problematiky o úlohe televízie v dnešnej postmodernej spoločnosti

Jadro

1. Televízia a životný štýl (nedostatok pohybu, poškodenie zraku, zdravie človeka, pohodlie, civilizačné choroby...)

2. Televízia a medziludské vzťahy (slabšia slovná zásoba, hlavne aktívna, strata osobných kontaktov, málo dialógov s priateľmi a príbuznými, nereálne životné situácie...)
 3. Televízia a literatúra (strata schopnosti rýchlo čítať, uprednostňovanie televízie pred literatúrou, pohodlie, prednosti písaného slova...)
 4. Televízia a morálka spoločnosti (nevhodné filmy, ich dostupnosť deťom a mládeži, plytkosť a sentimentalita spojená s erotikou, násilie, deštrukcia rodiny, nevhodné vzory tzv. protežovaných celebrit pre deti a mládež...)
 5. Televízia a jej prednosti (rýchlejšie šírenie informácií, lepšia názornosť, spájanie vizuálneho prijímania poznatkov so zvukovým prijímaním...)
- Záver – návrat k nastoleniu hlavného problému z úvodu, pokus o riešenie nastolenej problematiky...

Záver

Vyučovacie hodiny slohu patria medzi najnáročnejšie hodiny v rámci predmetu slovenský jazyk a literatúra na základných a stredných školách, a to nielen zo strany žiakov, ale aj zo strany vyučujúcich.

Pre učiteľa vzniká povinnosť hľadať kvalitné ukážky, ktoré budú adekvátne veku jeho žiakov. A netreba zabúdať na dôležitú vec – aby dokázali žiaka aspoň čiastočne osloviť. Je to pomerne náročná úloha, ktorá zaberie veľmi veľa času, ktorého učiteľ slovenského jazyka a literatúry má aj tak málo.

V každom prípade kvalitné ukážky dokážu oveľa viac než teoretické fakty, ktorými sú zaplavené strany v školských učebniciach.

Naučiť žiaka štylizovať si vyžaduje zo strany učiteľa veľkú empatiu a hlavne trpezlivosť. Nemožno hneď po prvých neúspechoch prepadať skepse a deziľúzii. Skôr sa žiak dokáže naučiť pravopis, ako sa naučí kultivovane vyjadrovať. Učiteľ by nemal nikdy demotivovať žiaka zlou známkou, ale dať mu šancu. Po každej písomnej slohovej práci by mala v triede nasledovať analýza štylistických nedostatkov, ktoré učiteľ našiel pri korekcii slohových prác.

Azda najlepším príkladom je osobný príklad. Učiteľ by nemal vypadnúť zo sveta tvorby textu štylistických úloh. Aj napriek časovej tiesni by mal prispievať do odbornej tlače, venovať sa tvorbe textov (umeleckých, publicistických, odborných) a takýmto spôsobom by mal byť pre svojich žiakov príkladom. Z bežnej praxe poznáme mnohé prípady, keď učiteľ zaspí na vavrínoch a počas svojej rutinnej práce pri plnení každodenných povinností sám prestáva aktívne písať a tvoriť. Nakoniec sa stáva, že vodu káže a víno pije. Hoci všetci vieme, že práca učiteľa je v dnešnej spoločnosti nedocenená, mal by na hodinách slovenského jazyka a literatúry dávať viac priestoru žiakom na tvorbu slohových prác, ich čítanie a hodnotenie.

Mimoriadne dôležité je avizovanie rôznych štylistických a literárnych súťaží a apelovanie na žiakov, aby sa pokúsili do nich zapojiť. Netreba ich demotivovať tým, že neuspeli. Možno by boli mnohí učitelia prekvapení, že to, čo sa z ich pohľadu javilo ako podpriemerné, sa stalo pre iných hodnotiteľov zaujímavé a originálne. Hodnotenie štylistiky prác je síce do určitej miery subjektívne, ale je to svojím spôsobom istá forma umenia a v umeleckom svete je hodnota diela relatívna. Závisí často od uhla pohľadu hodnotiteľov.

Preto je dôležité venovať hodinám slohu zvýšenú pozornosť. A hlavne v sebe premôcť rutinu a stereotypy a povzbudzovať žiakov v písaní textov akéhokoľvek charakteru, aj keď nemusí byť každý učiteľ slovenského jazyka a literatúry rodený spisovateľ a umelec, základnú navigáciu by svojim žiakom mal dať. Ak sa žiaci nenaučia v škole kultivovane vyjadrovať a písomne komunikovať, v ďalšom živote a v práci budú mať na to menej príležitostí. Aj štylistickými cvičeniami a písaním slohových prác môžeme prispieť k formovaniu kultivovaného intelektuála, ale aj pragmatického človeka, ktorý sa dokáže presadiť v spoločnosti svojimi vyjadrovacími a štylizačnými schopnosťami.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALZAC, H. 1985. *Otec Goriot*. Bratislava : Tatran, 1985. 344 s.
- CHROBÁK, D. 1971. *Drak sa vracia*. Bratislava : Tatran, 1971. 244 s.
- KALINČIAK, J. 1983. *Reštavrácia*. Bratislava : Tatran, 1983. 336 s.
- MATKIN, M. E. 2002. *Polnočný denník*. Bratislava : Slovart, 2002. 176 s. ISBN 80-8085-096-8.
- MISTRÍK, J. 1989. *Štylistika*. Bratislava : SPN, 1989. 584 s.
- MITANA, D. 1976. *Nočné správy*. Bratislava : Smena, 1976. 99 s.
- PALÁRIK, J. 1978. *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch*. Bratislava : Tatran, 1978. 253 s.
- PERNIŠ, J. 2008. *Majestát skropený krvou*. Bratislava : Ikar, 2008. 154 s. ISBN 978-80-551-1838-3.
- PETRÍKOVÁ, D., TRUTZ, R. 2000. *Literárna výchova pre 7. ročník základných škôl*. Bratislava : Poľana, 2000. 196 s. ISBN 80-89002-07-2.
- TAJOVSKÝ, J. G. 2005. *Prózy*. Bratislava : Kalligram, 2005. 448 s. ISBN 80-7149-791-6.
- WEIDLEROVÁ, A., WEIDLER, E. 2003. *Sloh na dlani*. Bratislava : Príroda, 2003. 240 s. ISBN 80-07-01013-0.

Názov:	Kapitoly zo slohu
Autori:	Mgr. Dagmar Belušková Mgr. Marián Mišík
Recenzenti:	Ing. Edita Schima Mgr. Jaroslava Urbánková
Vydavateľ:	Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave
Odborná redaktorka:	Mgr. Terézia Peciarová
Grafická úprava:	Ing. Monika Chovancová
Vydanie:	1.
Rok vydania:	2014
Počet strán:	44
ISBN	978-80-8052-591-0